

Podrška djeci u riziku socijalne isključenosti

Hrelja-Astalić, Korina

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:144045>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Korina Hrelja-Astalić

Podrška djeci u riziku socijalne isključenosti

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Preddiplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Podrška djeci u riziku socijalne isključenosti

ZAVRŠNI RAD

Predmet: Inkluzivni odgoj i obrazovanje

Mentor: izv.prof.dr.sc. Sanja Skočić Mihić

Student: Korina Hrelja-Astalić

Matični broj: 0299012392

U Rijeci, srpanj, 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam završni rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu završnog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.

Korina Hrelja-Astalić

ZAHVALE

Zahvaljujem se mentorici prof. dr. sc. Sanji Skočić Mihić na pruženoj pomoći pri odabiru teme i podršci tijekom izrade završnog rada. Hvala Vam na svim dobronamjernim savjetima, riječima potpore i stvaranju pozitivnog ozračja.

Zahvaljujem se svojoj obitelji i Kumi koji su mi pružili bezuvjetnu ljubav i podršku tijekom cijelog života i izrade završnog rada.

SAŽETAK

Socijalna isključenost je multidimenzionalan koncept koji u svojoj osnovi sadrži neravnopravan odnos sudjelovanja pojedincima u zajednici. Rizik od socijalne isključenosti imaju djeca koja zbog svojih bioloških, ekonomskih, kulturnih, karakteristika obitelji ili drugih karakteristika imaju nižu razinu za sudjelovanje ili dostupnosti resursa u zajednici. Stoga je uloga odgajatelja osigurati prilike za uključivanje u ranom djetinjstvu u pružanju podrške ovoj djeci.

Metodom sustavnog pregleda literature analizirano je 14 radova u bazi Scopus na temu socijalne isključenosti kod djece. Teme se istražuju relativno, dominiraju empirijski radovi s kvalitativnim nacrtom. Najviše radova istraženo je u razvijenim zemljama Sjeverne Amerike i Europe. Više od polovine ključnih riječi odnosi se na čimbenike, a strategije su vrlo malo zastupljene. Ciljevi i rezultati istraživanja ukazuju na učinkovitost provedbe programa u smanjenju rizika od socijalne isključenosti. Obzirom da se radi o periodu od 15 godina relativno je malo radova koji istražuju područje socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi, a tek 8 radova obuhvaća strategije u ranom i predškolskom razdoblju.

Ključne riječi: socijalna isključenost, djeca rane i predškolske dobi, strategije podrške, odgajatelji, djetinjstvo

ABSTRACT

Social exclusion is a multidimensional concept which in its core consists of an unequal relationship towards certain individuals. The ones at risk of social exclusion are individuals whose biological, familial, economic, cultural, or other characteristics have less opportunities to engage in society or have less resources, therefore the teacher's role is to support these at-risk children by providing opportunities for involvement in early childhood.

By the method of systematical review of literature, 14 papers found on the Scopus base, and which held the subject of social exclusion in children were analyzed. Within the subject of this research the most dominant have been empirical research with a qualitative studies. Most of the research has been done in more developed countries of North America and Europe. In accordance with the research questions, the areas of social exclusion were analyzed, which include representation, participants, factors, and strategies. Over half of the key words used refer to the factors and strategies are very underrepresented. The goals and results of the research show the efficiency of the implemented program in lowering the risk of social exclusion. Considering that it is a period of 15 years there is a small number of papers which research social exclusion in children, only 8 papers encompass strategies in early and preschool education.

Key words: social exclusion, early and preschool children, support strategies, early and preschool educator, childhood

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Razvoj djeteta i kontekstualni čimbenici	2
1.1.1. Obiteljski čimbenici	4
1.1.2. Rani i predškolski odgoj i obrazovanje	4
1.2. Socijalna isključenost.....	6
1.3. Djeca u riziku od socijalne isključenosti.....	9
1.4. Podrška djeci u riziku od socijalne isključenosti	11
1.4.1. Strategije podrške.....	12
2. PROBLEM I CILJ	13
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVAČKIH PITANJA.....	14
3.1. Istraživačka pitanja.....	14
3.2. Izbor radova	14
3.3. Ekstrakcija podataka	15
3.4. Sinteza podataka.....	16
4. REZULTATI I RASPRAVA	17
4.1. Godina i mjesto objavljenih radova	17
4.2. Geografska zastupljenost autora radova.....	19
4.3. Vrsta i dizajn objavljenih radova	22
4.4. Zastupljenost ključnih riječi prema godini izdanja publikacije	25
4.5. Ciljevi i rezultati istraživanja	31
5. ZAKLJUČAK.....	33
6. LITERATURA	35

1. UVOD

Društvena nejednakost prisutna je tijekom cijele ljudske povijest. Društvo i njegove strukture konstanto se mijenjaju, a suvremeno društvo se sve više usmjerava na razvoj egalitarizma i poštovanja iako je prisutnost društvene nejednakosti neupitna i može postati rizikom isključenosti pojedinca u društvu.

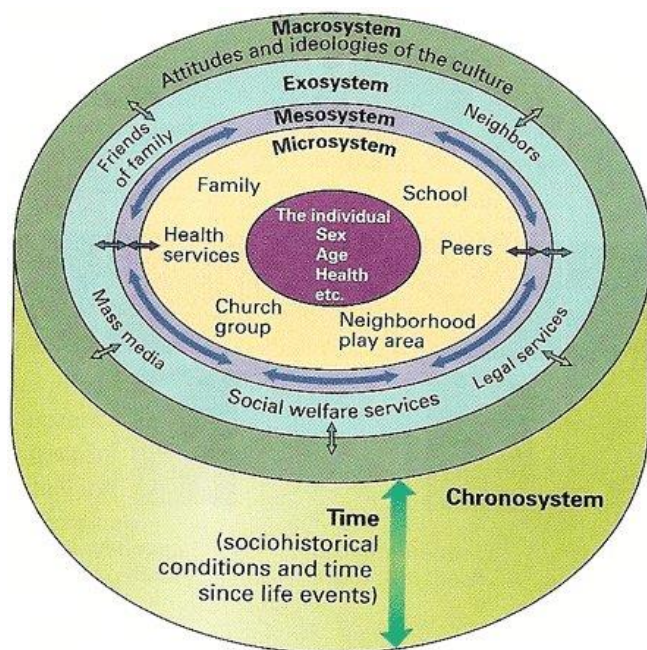
Socijalna isključenost kao pojam je novina u društvu, no oblici socijalne isključenosti postoje od davnina što je vidljivo kroz odnos društva prema pojedincima, prema "različitim". Započinje već u ranom djetinjstvu i ne reagiranjem može dovesti do ozbiljnih oblika isključivanja pojedinih skupina.

U ovom radu proučava se koncept socijalne isključenosti u ranom i predškolskom razdoblju i analiziraju se čimbenici koji utječu na razvoj djeteta. Metodom sustavnog pregleda literature analizirati će se radovi pronađeni u bazi Scopus. Sinteza podataka prikazati će koliko je socijalna isključenost istražena u ranom i predškolskom razdoblju, o trenutnom stanju i pružiti smjernice za buduća istraživanja. Analiza radova može doprinijeti promišljanju o zastupljenosti koncepta socijalne isključenosti i strategijama podrške.

1.1. Razvoj djeteta i kontekstualni čimbenici

Suvremeno dijete shvaćeno je kao subjekt koji konstruira vlastito znanje. U prvim godinama života promatra svijet oko sebe te stvara spoznaje koje svakim danom sve više nadograđuje (Jurjević Lozančić, 2018). Mallaguzzi (1998) definira dijete kao biće sa stotinu jezika koje ima veliki potencijal i sposobnosti u istraživanju svijeta. Istraživanjem okruženja dijete stvara odnose s drugima, ulazi u interakciju, a njihov međusoban odnos i utjecaj proučavao je Urie Brofenbrenner. Brofenbrennerova teorija ekoloških sustava je pristup istraživanju razvoja koji se usmjeruje na individuu u njegovom okruženju (Vasta, Haith, Miller, 2005; prema Eret, 2012). Temelji se na pretpostavci da prilikom razumijevanja razvoja trebamo razumjeti odnos između djeteta i njegove okoline (Vasta i sur, 1998, prema Skupnjak, 2012) koji se grafički prikazuje u obliku koncentričnih krugova (Slika 1).

Slika 1: Brofenbrennerova teorija ekoloških sustava (Preuzeto s https://www.researchgate.net/figure/The-Bioecological-Model-of-Development-Haves-Otoole-Halpenny-2017-P-14_fig1_348959606)

Kao što je prikazano na Slici 1, Bronfenbrenner okolinu zamišlja kao povezanost struktura u kojima se odvija život, a utječu na razvoj djeteta (Bronfenbrenner i Morris, 1998, prema Skupnjak, 2012). Sustav dijeli na 5 razina počevši od onih koje su bliske djetetu i u kojima neposredno sudjeluje do onih u kojima nije izravni sudionik (Brajša-Žganec, 2003; prema Skupnjak, 2012). Mikrosistem se „sastoji od aktivnosti, uloga i međuljudskih odnosa koje osoba iskusi u razvoju u određenom okruženju s određenim fizičkim i materijalnim karakteristikama. Interakcije se odvijaju svakodnevno, licem u lice“ (Bronfenbrenner, 1979: 22). U tom sistemu nalaze se osobe koje imaju glavni utjecaj na dijete, roditelji, braća i sestre, vršnjaci, odgajatelji, učitelji,.. (Grujić Sokač, 2019). Mezosistem se sastoji od „međudjelovanja dvaju ili više okruženja u kojem pojedinac sudjeluje“ (obiteljski odnosi, škola, susjedstvo,..) (Bronfenbrenner, 1979: 25.) Ekosistem se odnosi na okruženje koje ne uključuje izravno pojedinca, ali može utjecati na njegov razvoj poput radnog mjesta roditelja. Ako djetetovi roditelji imaju stabilno okruženje koje im omogućuje da uzdržavaju dijete to će pozitivno utjecati na dijete te na razvoj samoaktualizacije, stvaranje pozitivnih društvenih odnosa i ostvarivanje visokih akademskih postignuća (Donelli i Matas, 2020). Makrosistem predstavlja kulturni kontekst ili okruženje u kojem dijete boravi te na njega utječu svi ostali sustavi. Peti sistem, kronosistem, Bronfenbrenner je dodao naknadno te predstavlja društveni i povijesni kontekst u kojem individua živi i utječe na njegovu percepciju sebe, razvoj i ponašanje. Prolaskom vremena ljudi se mijenjaju, a s njima i njihove vrijednosti, razmišljanja i ponašanja stoga peti sistem predstavlja vremensku dimenziju koja označava promjenu i postojanost u razvoju pojedinca (Donelli i Matas, 2020).

1.1.1. Obiteljski čimbenici

Kontos (1991) je proveo istraživanje u kojem se promatralo koliko obiteljska povijest i kvaliteta brige za dijete utječe na dječji kognitivni, jezični i socijalni razvoj. U istraživanju je korištena metoda intervjua majki o obiteljskoj povijesti te skale za procjenu dječjih jezičnih, intelektualnih sposobnosti, društvenosti i socijalne prilagodljivosti koji su dani odgajateljima djece. Istraživanjem se došlo do spoznaja kako obiteljska povijest i briga za dijete mogu utjecati na dječji razvoj (Kontos, 1991). Kako bi se djetetu omogućila kvalitetna briga u djetinjstvu zaslužni su osim roditelja i ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja.

Razdoblje djetinjstva ključno je u ostvarivanju pozitivnog rasta i razvoja djeteta (Masten i Gewirtz, 2006), a Sahin i Dostoglu (2012) navode kako je 60-70% sposobnosti učenja naučeno u ranom i predškolskom razdoblju.

1.1.2. Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja imaju važnu ulogu u pružanju mogućnosti u kojima će djeca razvijati svoje sposobnosti. Njihova glavna uloga je osiguravanje dobrobiti djeteta stoga je razdoblje djetinjstva pogodno vrijeme za provođenje intervencija za smanjenje socijalne isključenosti (Harris i Bradley, 2003). Rano prepoznavanje i intervencije mogu pomoći kako bi se na vrijeme prepoznao problem i u skladu s time reagiralo (Tekin, 2012).

Osobitu važnu ulogu u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja imaju odgajatelji koji nakon roditelja provode najviše vremena s djecom. Upoznaju djecu, njihove interese, potencijale i sposobnosti. Kako bi što bolje razumjeli dijete i njegove potrebe potrebno je da odgajatelji razviju profesionalne kompetencije (Coldron i Smith 1999; prema Šagud, 2006).

Šagud (2006: 13) objedinjuje profesionalne kompetencije u 6 domena a to su: *„poznavanje materije, osnovnih koncepcija, strukture i istraživanja djetetova razvoja i odgoja, poznavanje osnovnih zakonitosti djetetova učenja, prepoznavanje njegova*

individualnoga intelektualnoga, socijalnoga, emocionalnoga i tjelesnoga razvoja i odgoja, poznavanje različitih stilova učenja i razvijanje sposobnosti prepoznavanja i osiguravanja uvjeta za tu različitost, prepoznavanje i organiziranje povoljne sredine za učenje djeteta na temelju njegovih individualnih i grupnih interesa i motivacije, izgrađivanje komunikacijskih vještina potrebnih u interakciji s djecom, roditeljima, kolegama i ostalim profesionalcima iz njegove sredine, razvoj osnovnih pretpostavki za obrazovanje budućih odgajatelja u refleksnoga praktičara sposobnoga evaluirati i mijenjati svoju i tuđu odgojno-obrazovnu praksu“.

Odgajatelji u svojoj praksi slijede kurikulum kojem je jedan od ciljeva osiguravanje dobrobiti za dijete što podrazumijeva i socijalnu dobrobit. Socijalna dobrobit uključuje razumijevanje i prihvaćanje drugih, uspostavljanje, razvijanje i održavanje kvalitetnih odnosa djeteta s drugom djecom i odraslima, etičnost, solidarnost i toleranciju djeteta u komunikaciji s drugima (Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, 2011). Stoga je uloga odgajatelja da potiče samostalne i raznovrsne aktivnosti istovremeno, te u interakciji s djecom (Kagan i Smith, 1988). Okruženje treba biti prikladno dječjim razvojnim mogućnostima, obiteljskoj i kulturnoj pozadini (Charlesworth i sur., 1993). Odgovarajuće okruženje pruža djetetu mogućnosti u kojima ono može konstruirati vlastito znanja temeljena na iskustvu.

Konvencija o pravima djeteta (2001) osim što ističe prava djece osvrće se i na važnost roditeljske uloge te potrebe pružanja podrške roditelja. Osim odgajateljevog posrednog rada s djecom važan je i suradnički i savjetodavni rad s roditeljima (Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe, 2008). Srića (2014; prema Klišanić, 2020) dolazi do spoznaja kako su najčešći oblici suradnje odgajatelja i roditelja individualni razgovori, roditeljski sastanci i radionice te iskazuje potrebu za većim uključivanjem stručnih suradnika prilikom individualnih sastanaka.

1.2. Socijalna isključenost

Pojam socijalne isključenosti je u današnje vrijeme postao vrlo čest u svakodnevnom govoru, no njegova definicija nije precizna. Sam koncept socijalne isključenosti, kako mnogi autori navode, je „maglovit, nejasan i višeznačajan (Silver, 1994, Atkinson, 1998; Micklewright, 2002; Poggi, 2003; Rodgers, 1995; Byrne, 1999; prema Šućur, 2004). Zbog višeznačajnosti i višestruke uporabe pojma socijalne isključenosti postoji više definicija.

Britanska vlada socijalnu isključenost opisuje kao „*izraz za ono što se može dogoditi kada ljudi ili čitava područja pate od kombinacija povezanih problema kao što su nezaposlenost, neprikladne kvalifikacije, mali prihodi, loše stanovanje, visoko kriminalna okolina, loše zdravlje i raspad obitelji*“ (Social Exclusion Unit, 2001: 10).

Europska komisija opisuje socijalnu isključenost kao „*...dinamički proces, najbolje opisan kao kretanje prema nižim razinama: određene nepovoljne okolnosti vode prema isključenosti, koja zatim stvara još veći broj nepovoljnih okolnosti i sve veću isključenost, završavajući s perzistentnim, višestruko deprivirajućim okolnostima. Pojedinci, kućanstva i geografska područja mogu biti isključeni iz pristupa vrijednim resursima kao što su zaposlenje, zdravlje, obrazovanje, socijalni i politički život*“ (Eurostat Task Force, 1998; prema Šućur, 2004: 2).

„*Socijalna isključenost je složen i višedimenzionalan proces koji uključuje nedostatak ili uskraćivanje resursa, prava, roba, usluga i nemogućnost normalnog sudjelovanja u odnosima i aktivnostima bilo to na ekonomskom, socijalnom, kulturnom ili političkom planu. Čime se utječe na kvalitetu života pojedinca, pravednost i kohezije društva u cjelini*“ (Levitas, Pantazis, Fahmy, Gordon, Lloyd i Patsios, 2007:9).

Popay i suradnici (2008; prema Bouillet i Domović, 2021) navode da je socijalna isključenost multidimenzionalan konstrukt temeljen na neravnopravnim odnosima moći i neravnopravnom pristupu resursima, mogućnostima i pravima podijeljeno u četiri osnovna područja: ekonomskom, političkom, socijalnom i kulturnom.

Definicija autora Burchardt, Le Grand i Piachaud (1999) najčešće se koristi u objašnjavanju socijalne isključenosti i govori kako u se u socijalno isključene ubrajaju oni članovi društva koji bi željeli sudjelovati u svakodnevnim aktivnostima građana tog društva, ali im je onemogućeno i izvan njihove kontrole. 1998. godine Francuska je donijela zakon protiv isključenosti koji sagledava socijalnu isključenost kroz tri glavne dimenzije a to su: ekonomska (nezaposlenost, oskudica finansijskih sredstava), nepriznavanje socijalnih, građanskih i političkih prava te rupture u socijalnim odnosima (Choffé, 2001:207; prema Šućur, 2004).

Na temelju navedenih definicija može se uočiti kako isključenost nije ograničena i prisutna samo u jednom području osobe već se može pojavljivati i utjecati s jednog područja na drugo. U grupama koje su izložene riziku od socijalne isključenosti ističu se osobe s invaliditetom, dugotrajno nezaposlene osobe, jednoroditeljske obitelji i obitelji s većim brojem djece, manjinske etničke skupine, osobe starije životne dobi bez mirovine, beskućnici, institucionalizirane osobe (npr. bolesne osobe, zatvorenici), ovisnici i mnogi drugi (Bayley i Gorančić-Lazetić, 2006.; Šućur i sur., 2015; prema Bouillet i Domović 2021).

Pojam socijalne isključenosti se često povezuje sa siromaštvom, pri čemu dolazi do pitanja spada li siromaštvo pod uži pojam socijalne isključenosti ili su te riječi istoznačnice. Safaa (2011) je na temelju svojih istraživanja došao do zaključka kako socijalna isključenost u pojedinim područjima poput kulture, jezika, sposobnosti, zdravlja može dovesti do siromaštva u znanju, vještinama, sudjelovanju i materijalnim odnosima, pri čemu je socijalna isključenost širi pojam od siromaštva, a siromaštvo se može definirati kao jedan od oblika socijalne isključenosti.

Europsko vijeće je 1975. godine donijelo definiciju siromaštva koja glasi kako su *„njihovi prihodi i resursi toliko neadekvatni da im onemogućuju životni standard koji se smatra prihvatljivim u društvu u kojem oni žive. Zbog svog siromaštva mogu doživjeti višestruke nedostatke kroz nezaposlenost, niska primanja, loše stanovanje, neadekvatna zdravstvena zaštita i prepreke cjeloživotnom učenju, kulturi, sportu i rekreaciji. Oni su*

često isključeni i marginalizirani iz sudjelovanja u aktivnostima (ekonomskim, socijalnim i kulturnim) koji su norma za druge ljudi i njihov pristup temeljnim pravima može biti ograničen“ (European Union, 2010: 6).

Siromaštvo se, dakle odnosi na materijalnu dimenziju tj. nedostatak resursa, a socijalna isključenost podrazumijeva više drugih dimenzija. Pojam socijalne isključenosti dominantno se u teorijskom dijelu povezuje s odraslim osobama premda se odnosi i na populaciju djece već od najranije dobi. Stoga će se u idućem poglavlju prikazati rizici socijalne isključenosti u ranom djetinjstvu.

1.3. Djeca u riziku od socijalne isključenosti

Bouillet i Domović (2021: 6) navode kako se „*rizik socijalne isključenosti poistovjećuje s konceptima djece u ranjivim situacijama, djece u nepovoljnom položaju, djece s posebnim potrebama, marginalizirana djeca i mnogi drugi te se može prepoznati po isključenosti iz različitih socijalnih aktivnosti, usluga u zajednici i odgojno-obrazovnih ustanova*“.

Djeca u ranjivim situacijama „*definiraju se kao djeca koja su iznadprosječno izložena riziku povrede njihova socijalnog, emocionalnog, fizičkog ili psihičkog integriteta, pa su znatno češće od svojih vršnjaka suočena s različitim nepovoljnim ishodima*“ (Bouillet, 2018:4). Ističu kako su najranjivija djeca iz obitelji u kojoj niti jedan član nije zaposlen, jednoroditeljskih obitelji, mnogobrojne obitelji, djeca druge nacionalnosti, djeca s teškoćama u razvoju, djeca koja koriste socijalnu pomoć te djeca iz seoskih područja (Bouillet, 2018:9).

Djeca u nepovoljnom položaju promatraju se s obzirom na privilegiranost i društveni status koji ovisi o geografskim i političkim obilježjima zajednice u kojoj odrastaju (Jackson, 2013).

Dijete s posebnim potrebama se smatra svako dijete koje ima teškoće u učenju, znatno veće od svojih vršnjaka, zbog čega je tom djetetu potrebna odgojno-obrazovna podrška (Prša, 2019).

Marginalizacija je proces koji zabranjuje prava, mogućnosti i resurse što rezultira sprječavanjem sudjelovanja u ekonomskom, socijalnom i političkom društvu (Hussain, 2017).

S obzirom sagledavanja socijalne isključenosti kod djece promatraju se činitelji rizika socijalne isključenosti, a to su: dijete, obitelj i zajednica. Socijalna isključenost u razdoblju djetinjstva može imati dugotrajne posljedice. Stoga je važno prepoznati rizike te intervenirati kako bi se umanjilo njihovo potencijalno djelovanje u budućnosti (Buchanan, 2006).

Osim rizičnih čimbenika postoje i zaštitni čimbenici. Zaštitni čimbenici štite osobu od djelovanja rizičnih čimbenika i omogućuju ju joj da se obrani od negativnih učinaka. Bynner (2001) dijeli zaštitne čimbenike s obzirom na orijentiranost prema djetetu (osobnost, autonomnost, samopouzdanje i pozitivna socijalna orijentiranost), obitelji i zajednici kroz sustav podrške koji potiče i ojačava dječje načine suočavanja te može zaštititi djecu od utjecaja rizičnih čimbenika (kohezija, toplina i odsutnost razdora).

Isključenost bilo koje vrste može biti okidač negativnih emocija, smanjenog samopouzdanja te internaliziranih problema poput depresije ili anksioznosti (Gazelle i Ladd, 2003; Ladd, 2006; Pedersen i sur., 2007; prema Timeo, Riva i Paladino, 2019). Istraživanja su pokazala kako djeca koja su redovito isključena iz aktivnosti skupine sklonija agresivnom ponašanju (Vijayakumar, Cheng i Pfeifer, 2017). Agresivnost je odgovor na bol koju osjeća pojedinac stoga mu agresivno ponašanje služi kao obrambeni mehanizam na osjećaj isključenosti (MacDonald i Leary, 2005).

Utjecaj socijalne isključenosti vidljiv je i na psihičkom zdravlju pojedinca (Vijayakumar, Cheng i Pfeifer, 2017). Timeo, Riva i Paladino (2019) su došli do spoznaja kako su vidljive promjene u mozgu kod osobe koja je socijalno isključena, odnosno primijećeno je kako dolazi do aktivacije u kori velikog mozga što prenosi signale emocionalne opasnosti kod osobe. Stoga djeca koja su u riziku od socijalne isključenosti, suočavaju se s negativnim posljedicama koje mogu utjecati na sve sfere njihovog života, na njihove emocije, kognitivne funkcije, ponašanje i zdravlje (Timeo, Riva i Paladino 2019).

1.4. Podrška djeci u riziku od socijalne isključenosti

Svi oblici podrške djeci s ciljem smanjivanja i prevencije rizika od socijalne isključenosti za primarnu zadaću imaju stavljanje dječje sigurnosti na prvo mjesto. Oni moraju biti razvijeni s obzirom na dječju perspektivu i razumijevanjem dječjih prava i potreba (Save the children, 2014).

Barnes i Morris (2008) strategije prevencije dijele u nekoliko područja: integracija, adaptacija, zadovoljavanje potreba, smanjenje rizika i promicanje zaštitnog ponašanja.

Adaptacija je prilagođavanje određenoj situaciji (Cambridge dictionary, 2021) u području socijalne isključenosti odnosilo bi se na prilagođavanje načina rada kod djece koja su u riziku od socijalne isključenosti (Barnes i Morris, 2008).

Strategija zadovoljavanja potreba usmjerena je primarno na zadovoljavanje osnovnih potreba, a zatim i ostalih potreba (pedagoška, psihološka pomoć,..) djece kako bi mogla normalno sudjelovati u društvu (Barnes i Morris, 2008). Djetetove osnovne potrebe koje trebaju biti zadovoljene su biološke (zdrava prehrana, zdravstvena zaštita, prikladna odjeća, obuća, dostupnost osnovnih higijenskih potrepština, siguran okoliš), kognitivne (prikladna kognitivna stimulacija i aktivnost) te emocionalne potrebe (razvoj privrženosti prema drugima, sposobnost samoregulacije negativnih osjećaja, omogućeno samostalno istraživanje) (Steinhauer, 1996).

Zaštitna ponašanja usmjerena su na osiguravanje sigurnosti, omogućuju prepoznavanje situacija u kojima se osobe osjećaju nesigurno te im omogućuju razvoj profesionalnih kompetencija (Wide Bay Sexual Assault Services, 2021).

Strategija smanjivanja rizika i promicanja zaštitnog ponašanja temelji se na uvjerenju da se postižu bolji ishodi uz pomoć aktivnosti i intervencija da se zaustave određena ponašanja koja povećavaju ranjivost (Barnes i Morris, 2008).

1.4.1. Strategije podrške

Timeo, Riva i Paladino (2019) spominju dvije kategorije strategija podrške, a to su: promjena perspektivnih strategija i strategije za obnavljanje ugrožene potrebe. Mijenjanje perspektivnih strategija objašnjavaju kao kognitivan proces u kojem se u negativnoj situaciji traži pozitivan aspekt, odnosno prihvaćaju da se loše stvari mogu događati te usmjeravaju svoju pažnju na nešto drugo. Strategije za obnavljanje ugrožene potrebe se definira kao „*strategija u kojoj se usmjerava na utvrđivanje vlastite vrijednosti i prilikom uočavanja prijetnje suočava se na način vladanja tom situacijom.*“ (Timeo, Riva i Paladino, 2019:8). Strategije su većinom usmjerene prema odraslim ljudima zbog nedovoljne istraženosti ove tematike.

2. PROBLEM I CILJ

Definicije socijalne isključenosti ukazuju na neujednačenost u definiranju i razumijevanju koncepta, te se u posljednjem desetljeću počinje intenzivnije proučavati. Oskudno su zastupljeni radovi koji definiraju strategije podrške za djecu u riziku od socijalne isključenosti. Što je osobito važno za razdoblje rane i predškolske dobi kako bi se na vrijeme interveniralo i omogućila potrebna pomoć. Odgajatelji imaju jedinstvenu priliku u stvaranju poticajnog i podražavajućeg okruženja te u izjednačavanju neravnopravnosti.

Stoga je cilj ovog rada dati sustavni pregled radova na tematiku strategija podrške djeci u riziku od socijalne isključenosti koji su pronađeni u bazi pretraživanja Scopus. Pregledani radovi su u razdoblju od 2005. do 2020. godine. Korištena je metoda sistematskog pregleda literature. Sistemskim pregledom literature dobiva se detaljan prikaz problema te uvid u trenutno stanje i smjernice za mogući daljnji nastavak istraživanja.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVAČKIH PITANJA

3.1. Istraživačka pitanja

Sukladno cilju rada kreirana su slijedeća istraživačka pitanja:

1. Kada i gdje su radovi objavljeni?
2. Koja je vrsta rada, dizajn i uzorak?
3. Koje su ključne riječi navedene u radovima s obzirom na baze podataka?
4. Koji su ciljevi i rezultati istraživanja u odnosu s obzirom na baze podataka?

3.2. Izbor radova

Radovi iz baze Scopus u razdoblju od 2005. godine do 2020. godine izabrani su prema slijedećim ključnim riječima:

„socijalna isključenost, dijete rane i predškolske dobi te rizici“.

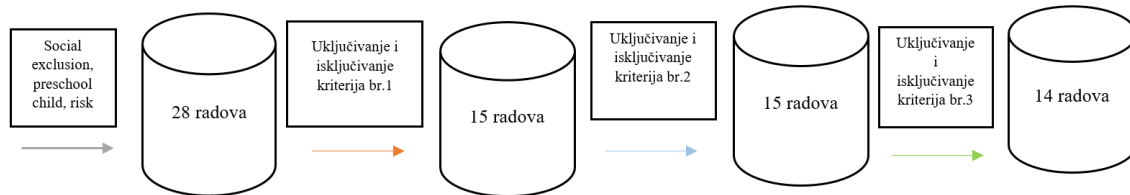
U analizi radova korišteni su kriteriji za uključivanje i isključivanje koji su prikazani u Tablici 1.

Tablica 1. Kriterij uključivanja i isključivanja

Br.	Kriteriji uključivanja	Kriteriji isključivanja
1	Radovi koji su dostupni u cijelosti	Radovi koji nisu dostupni u cijelosti
2	Radovi koji su na engleskom jeziku	Radovi koji su na drugom jeziku
3	Radovi koji se odnose na rani i predškolski odgoj i obrazovanje	Radovi koji se odnose na medicinske i druge aspekte

Kao što je vidljivo iz Tablice 1 uključivali su se radovi koji su dostupni u cijelosti, koji su na engleskom i koji se odnose na predškolski odgoj i obrazovanje. Isključivali su se radovi koji nisu dostupni u cijelosti, koji su na drugom jeziku i koji se odnose na medicinske i druge aspekte.

Slika 2: Proces izbora radova

Kao što je prikazano na Slici 2 primarni broj radova upisom ključnih riječi iznosio je 28. Uključivanjem kriterija broj 1 i 2 smanjio se broj radova na 15. Krajnjim uključivanjem i isključivanjem kriterija broj 3 konačni broj radova iznosi 14.

3.3. Ekstrakcija podataka

Kako bi se ekstrahirali podaci relevantni za istraživačka pitanja kreirana je baza podataka u koju se upisivali podaci prema slijedećim kriterijima:

Tablica 2: Popis istraživačkih pitanja i kategorija

Br	Kategorije	Oznake
1	Broj objavljenih radova u razdoblju od 2005. do 2020. godine u bazi Scopus	Autori; Naslovi radova
2	Geografska zastupljenost autora Časopis u kojem su objavljeni radovi	Država 1; Država 2; Država 3 Rani i predškolski odgoj i obrazovanje, medicina, psihologija, edukacijska rehabilitacija, interdisciplinarna područja
3	Vrsta i dizajn	Vrsta rada: teorijski, pregledni, empirijski; Dizajn rada: kvalitativna metoda, kvantitativna metoda
4	Sudionici u istraživanju	Djeca, roditelji, odgajatelji
5	Ključne riječi navedene u radovima	Ključne riječi
6	Mjerni instrumenti u empirijskim istraživanjima	Promatranje; intervju; upitnici/skale

7	Ciljevi istraživanih radova	Deskriptivni opis ciljeva
8	Nalazi dobivenih istraživanja	Opis rezultata istraživanja
9	Strategije	Spominju li se: 0-ne spominju, 1-spominju Odnose se na: 1-rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2-odgajatelje

3.4. Sinteza podataka

Podaci na prvo istraživačko pitanje navedeni su opisno u tablici, na drugom prikazom frekvencija, u trećem istraživačkom pitanju navedene su kategorije, na četvrtom istraživačkom pitanju korištena je tematska analiza, dok je u posljednjem korišten deskriptivni opis. Korištena kvantitativna metodologija prikazana je numeričkim podacima, a kvalitativna deskriptivnim opisom dobivenih rezultata.

4. REZULTATI I RASPRAVA

4.1. Godina i mjesto objavljenih radova

U Tablici 3. prikazani su naslovi radova, autori i godina u bazi Scopus u razdoblju od 2005. godine do 2020. godine.

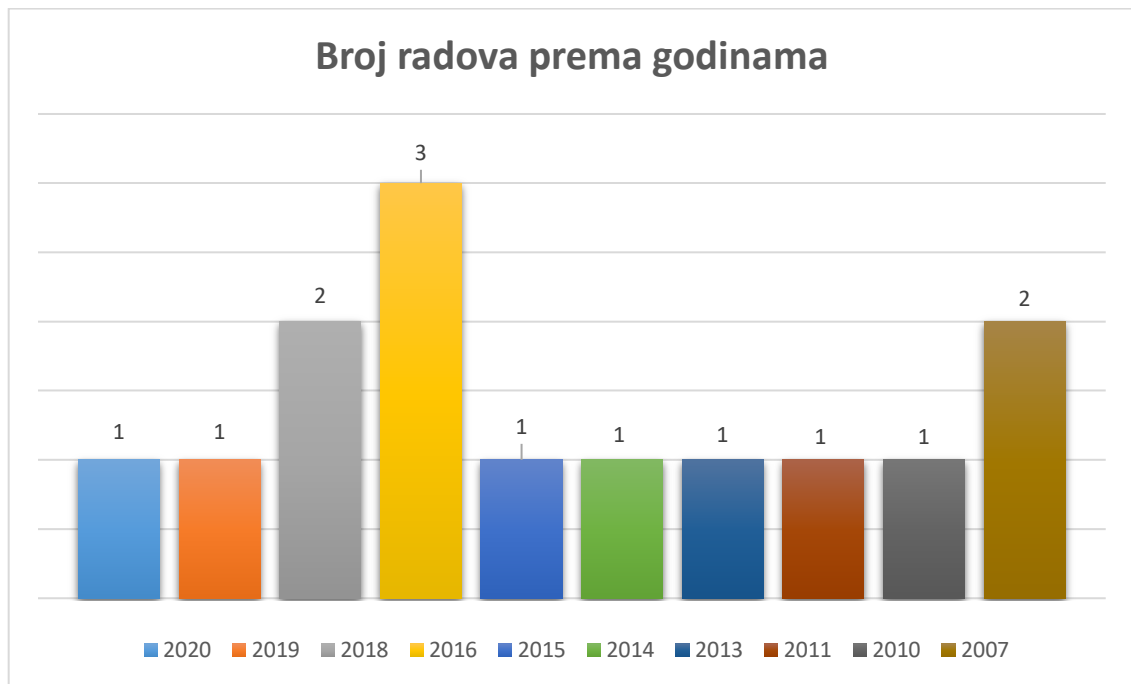
Tablica 3: Radovi u bazi Scopus u razdoblju od 2005-2020. godine

Red. Br.	GODINA	AUTOR	NASLOV
1.	2020	Van Der Veken, Lauwerier, Emelien, Willems,	"to mean something to someone": Sport-for development as a lever for social inclusion
2.	2019	Moonsamy, Carlous	Emergent Literacy Support for Children from Marginalized Populations
3.	2018	Zuurmond, Nyante, Baltussen, Seeley, Abanga, Shakespeare, Collumbien, Bernays	A support programme for caregivers of children with disabilities in Ghana: Understanding the impact on the wellbeing of caregivers
4.		Cadima, Aguiar, Barata	Process quality in Portuguese preschool classrooms serving children at-risk of poverty and social exclusion and children with disabilities
5.	2016	Gilroy, Emerson	Australian indigenous children with low cognitive ability: Family and cultural participation
6.		Lindsay	Child and youth experiences and perspectives of cerebral palsy: a qualitative systematic review
7.		Bartolo, Björck-Akesson, Giné, Kyriazopoulou	Ensuring a strong start for all children: inclusive early childhood education and care
8.	2015	Stenseng, Belsky, Skalicka, Wichstrøm,	Social Exclusion Predicts Impaired Self-Regulation: A 2-Year Longitudinal Panel Study Including the Transition from Preschool to School
9.	2014	Hoglund, Chisholm	Reciprocating Risks of Peer Problems and Aggression for Children's Internalizing Problems
10.	2013	Fraser, Lloyd, Murphy, Crowson, Zolotor, Coker-Schwimmer, Viswanathan	A Comparative Effectiveness Review of Parenting and Trauma- Focused Interventions for Children Exposed to Maltreatment
11.	2011	Moraru, Stoica, Tomuletiu, Filpisan	Evaluation of a program for developing socio-emotional competencies in preschool children
12.	2010	Janevic, Petrović, Bjelić, Kubera	Risk factors for childhood malnutrition in Roma settlements in Serbia
13.	2007	Coplan, Closson, Arbeau	Gender differences in the behavioral associates of loneliness and social dissatisfaction in kindergarten
14.		Melhuis, Belsky, Anning, Ball, Barnes, Romaniuk, Layland	Variation in community intervention programmes and consequences for children and families: the example of Sure Start Local Programmes

Kao što je u Tablici 3. vidljivo od ukupno analiziranih 14 radova tri rada su objavljena u jednoj godini, prosječno je objavljeno po jedan, a rjeđe dva ili niti jedan.

Na Grafu 1. prikazan je broj radova prema godištu objave u bazi Scopus od 2005-2020. godine

Graf 1: Broj publiciranih radova prema godini objave

Iz prikaza vidljivo je kako je najveći broj radova objavljen 2016. godine. Zatim su po dva rada objavljena 2007. i 2018. godine. U 2010, 2011, 2013, 2014, 2015, 2019 i 2020. godini je objavljen po jedan rad, dok u ostalim godinama: 2005, 2006, 2008, 2009, 2012 i 2017. nema objave radova.

4.2. Geografska zastupljenost autora radova

U Tablici 4 prikazane su države autora pronađenih radova.

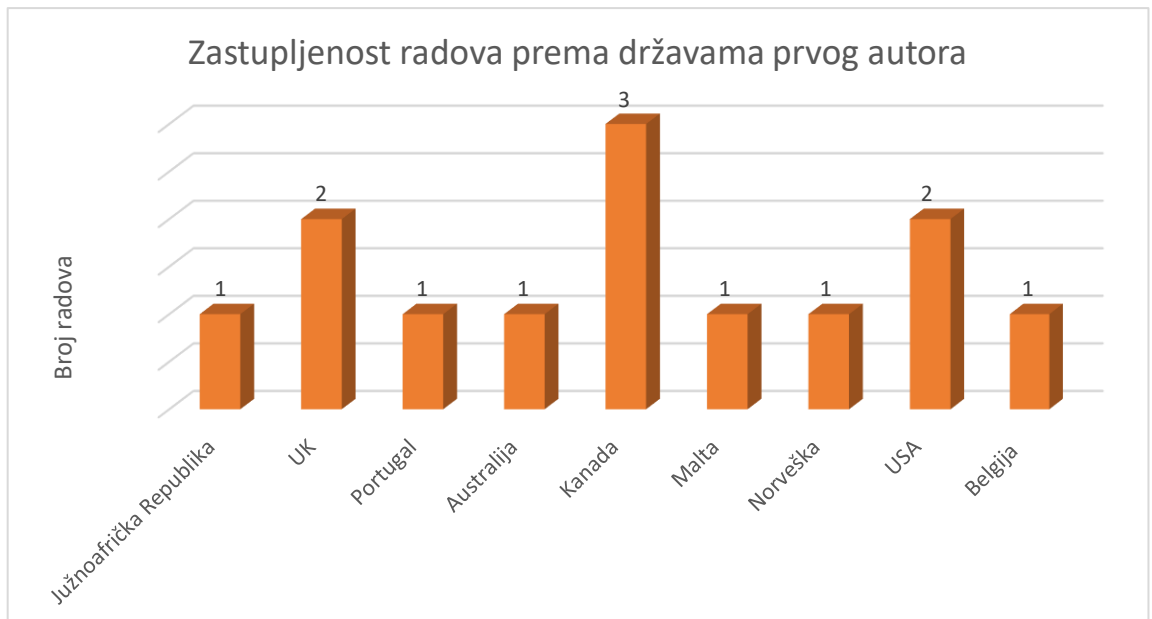
Tablica 4. Prikaz zastupljenosti prema državama autora.

Red. Br.	Godina	Država 1	Država 2	Država 3	Država 4 i više
1.	2020	Belgija	Belgija	Belgija	
2.	2019	Južnoafrička Republika	Južnoafrička Republika		
3.	2018	UK	Gana	Njemačka	UK, Gana, UK, UK, UK
4.	2018	Portugal	Portugal	Portugal	
5.	2016	Australija	Australija		
6.	2016	Kanada			
7.	2016	Malta	Švedska	Španjolska	Danska
8.	2015	Norveška	USA	Norveška	Norveška
9.	2014	Kanada	Kanada		
10.	2013	USA	USA	USA	USA
11.	2011	Rumunjska	Rumunjska	Rumunjska	Rumunjska
12.	2010	USA	USA	USA	USA
13.	2007	Kanada	Kanada	Kanada	
14.	2007	UK	UK	UK	

Kao što je iz Tablice 4 vidljivo, najviše autora je iz Sjeverne Amerike (Sjedinjene Američke Države i Kanada), zatim s područja Europe (Belgija, Ujedinjeno Kraljevstvo, Portugal, Norveška, Rumunjska, Španjolska, Švedska, Danska i Malta), dvije s afričkog kontinenta (Južna Afrika Republika i Gana), te Australija.

U Grafu 2 prikazana je geografska zastupljenost prema državama prvih autora.

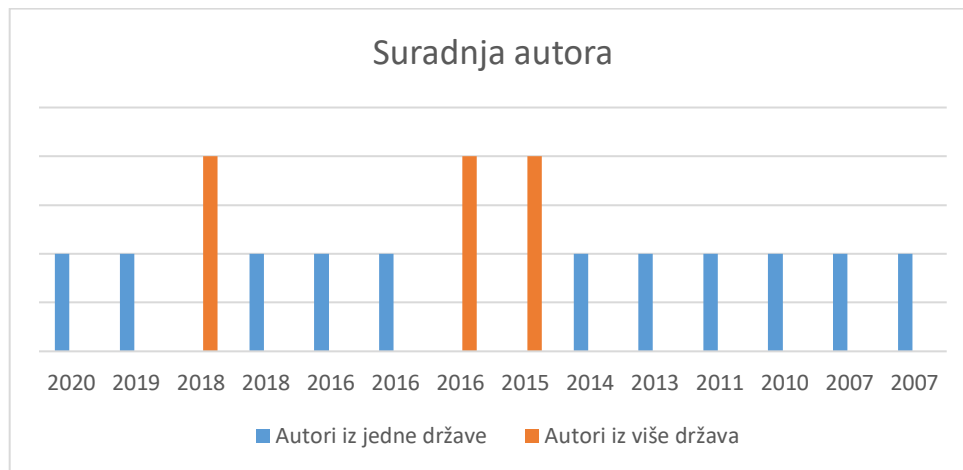
Graf 2. Zastupljenost radova prema geografskoj pripadnosti prvog autora

Prema Grafu 2. vidljivo je kako je najveći broj autora iz Kanade gdje su objavljena 3 rada, po dva objavljena rada u Ujedinjenom Kraljevstvu i Sjedinjenim Američkim državama. U Južnoafričkoj Republici, Portugalu, Australiji, Malti, Norveškoj i Belgiji objavljen je po jedan rad.

Na Grafu 3. prikazana je suradnja autora iz različitih država.

Graf 3. Geografska suradnja i zastupljenost autora prema državama

Iz Grafa 3 vidljivo je kako su većinom radovi na temu socijalne isključenosti pisali autori iz istih zemalja. Od 14 pronađenih radova, na 11 radova surađivali su autori iz iste zemlje dok je u svega tri rada na temu socijalne isključenosti prisutna suradnja između više država.

4.3. Vrsta i dizajn objavljenih radova

U Tablici 5 prikazane su vrste objavljenih radova.

Tablica 5. Vrsta objavljenih radova prema publikaciji

NAZIV PUBLIKACIJE	N	VRSTA RADA
RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE	3	
CHILD: CARE, HEALTH AND DEVELOPMENT	1	Empirijski
CHILD: CARE, HEALTH AND DEVELOPMENT	1	Pregledni
EARLY CHILDHOOD RESEARCH QUARTERLY	1	Empirijski
MEDICINA	3	
BMC PUBLIC HEALTH	1	Empirijski
JOURNAL OF DEVELOPMENTAL AND BEHAVIORAL PEDIATRICS	1	Pregledni
INTERNATIONAL JOURNAL FOR EQUITY IN HEALTH	1	Teorijski
PSIHOLOGIJA	2	
JOURNAL OF PERSONALITY	1	Empirijski
DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY	1	Empirijski
EDUKACIJSKA REHABILITACIJA	3	
DEVELOPMENTAL DISABILITIES	1	Empirijski
FOLIA PHONIATRICA ET LOGOPAEDICA	1	Empirijski
INTERNATIONAL PERSPECTIVES ON INCLUSIVE EDUCATION	1	Teorijski
INTERDISCIPLINARNA PODRUČJA	3	
PROCEDIA-SOCIAL AND BEHAVIORAL SCIENCE	1	Empirijski
JOURNAL OF CHILD PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY AND ALLIED DISCIPLINES	2	Empirijski

Kao što je iz Tablice 5 vidljivo, u periodu od 2005. do 2021. objavljeno je 10 empirijskih, dva teorijska i dva pregledna rada. Prema znanstvenom polju su u 5 područja: rani i predškolski, medicina, psihologija, edukacijska rehabilitacija i interdisciplinarna područja. U svim navedenim poljima objavljena su po tri rada, a jedino na području psihologije po dva rada. Najveći broj radova je iz članka: Journal of child psychology and

psychiatry and allied discipline. Članak se sastoji od dječje i adolescentske psihologije usmjerujući se na multidisciplinarnost i provedbu istraživanja u cilju pronalaženja novih informacija.

Kako bi se utvrdio dizajn koji je korišten u empirijskim studijama, u Tablici 6 prikazan je koja je vrsta studije (kvalitativno, kvantitativno), uzorak, program, mjerni instrument i dizajn studije objavljenih empirijskih radova.

Tablica 6. Dizajn objavljenih radova

R.b.	Vrsta studije		Uzorak	Mjerni instrument			Način provođenja
	Kvalitativno	kvantitativno		intervju	Uptnici/skale	Promatranje	
2		kvantitativno	djeca (4-5 godina)	X			Program (SFD)
3	kvalitativno		18 njegovatelja i djeca s cerebralnom paralizom	X			Aktivnost
4	kvalitativno		178 predškolaraca (4-5 godina)			X	Promatranje, dijete-odgajatelj interakcije
5	kvalitativno		1283 djece (6 mj-6 godina)	X			Razgovor/te stiranje
8	kvalitativno		936 djece (4 godine) i roditelji	X		X	Razgovor s roditeljima i odgajateljeva procjena
9	kvalitativno		461 djece (4-9 godina)		X		Aktivnost

11		kvantitativno	100 djece (4-7 godina)		X	Aktivnost
12		kvalitativno	1192 djece (ispod 5 godina)		X	Razgovor
13		kvalitativno	139 djece	X		Razgovor i aktivnost
14		kvantitativno	Djeca (9-36 mjeseci) i obitelji		X	Program (Sure Start)
Ukupno	N=11 (78,57%)	N=3 (21,43%)		N=5 (45,45%)	N=4 (36,36%)	N=2(18,18%)

Legenda: r.b.- redni broj rada

U tablici 6 vidljivo je da su od 10 empirijskih radova 3 kvantitativna istraživanja (21,43%) dok su ostali radovi kvalitativna istraživanja (78,57%). Mjerni instrumenti koji su se koristili u radovima su: intervju, upitnici, skale i promatranje. U pet radova korištena je metoda intervjuiranja, u četiri rada korišteni su upitnici ili skale te je u dva rada korištena metoda promatranja uzevši u obzir da je u jednom radu korišteno i intervjuiranje i promatranje. Načini provođenja istraživanja sastoje se od korištenja programa, provedbe aktivnosti, razgovora i interakcija. Temeljem tih podataka većina objavljenih radova ima kvalitativan dizajn i najčešće korištena metoda prikupljanja podataka je intervju.

4.4. Zastupljenost ključnih riječi prema godini izdanja publikacije

U Tablici 7 navedene su sve ključne riječi analiziranih radova.

Tablica 7: Ključne riječi pronađenih radova.

Br.	Ključne riječi	N (%)	Br.	Ključne riječi	N (%)
1	Agresija	2(3,1%)	28	Psihoterapija	1(1,5%)
2	Aktivno sudjelovanje	2(3,1%)	29	Rana intervencija	3(4,6%)
3	Anksioznost	1(1,5%)	30	Rani i predškolski odgoj i obrazovanje	2(3,1%)
4	Cerebralna paraliza	2(3,1%)	31	Rani razvoj djeteta	1(1,5%)
5	Dijete s poteškoćama	1(1,5%)	32	Razvoj jezika	1(1,5%)
6	Djeca rane i predškolske dobi	5(7,7%)	33	Razvoj putem sporta	1(1,5%)
7	Djetinjstvo	1(1,5%)	34	Realistička procjena	1(1,5%)
8	Dobrobit	1(1,5%)	35	Roditeljstvo	1(1,5%)
9	Država (Srbija, Gana)	2(3,1%)	36	Samo učinkovitost	1(1,5%)
10	Evaluacija	1(1,5%)	37	Socijalna distanca	1(1,5%)
11	Implementacija programa	1(1,5%)	38	Socijalna inkluzija	2(3,1%)
12	Interakcije učitelj-dijete	1(1,5%)	39	Socijalno emocionalne kompetencije	1(1,5%)
13	Internalizirani poremećaji	1(1,5%)	40	Socijalno ponašanje	1(1,5%)
14	Intervencije zajednice	1(1,5%)	41	Socijalno ugroženi	1(1,5%)
15	Kvaliteta procesa	1(1,5%)	42	Spol	1(1,5%)
16	Kvalitetna sinteza	1(1,5%)	43	Strukturne značajke	1(1,5%)
17	Kvalitetno obrazovanje	1(1,5%)	44	Sudjelovanje obitelji	1(1,5%)
18	Longitudinalna studija	1(1,5%)	45	Trauma	1(1,5%)
19	Mladi	1(1,5%)	46	Tretmani	1(1,5%)
20	Niska kognitivna sposobnost	1(1,5%)	47	Učiteljeve smjernice	1(1,5%)
21	Niski prihodi	1(1,5%)	48	Uloga patologa jezika i govora	1(1,5%)
22	Njegovatelji	1(1,5%)	49	Vršnjačka viktimizacija	1(1,5%)
23	Odnos vršnjaka	1(1,5%)	50	Vršnjačko isključenje	1(1,5%)
24	Pismenost	1(1,5%)	51	Vrtić	1(1,5%)
25	Prevenција	1(1,5%)	52	Zanemarivanje	1(1,5%)
26	Problem u ponašanju	1(1,5%)	53	Zlostavljanje	2(3,1%)
27	Procjena	1(1,5%)		Ukupno	65(100%)

Kako bi se dobio uvid u pojavnost i područje na koje se odnose ključne riječi napravljena je tematska analiza ključnih riječi i prikazana u tablicama 8, 9, 10, 11 i 12.

U Tablici 8 prikazane su kategorije i podkategorije ključnih riječi zastupljene u radovima.

Tablica 8: Prikaz podjele kategorije i pod kategorija ključnih riječi

Kategorija	N (%)	Podkategorija	N (%)
Lociranje sudionika iz sustava	17 (26,15%)	Rani i predškolsko razdoblje	4 (6,2%)
		Dob	7 (10,8%)
		Osoba koja brine o djetetu	2 (3,1%)
		Opće značajke	4 (6,2%)
		Intervencije	6 (9,2%)
Zaštitni čimbenici	17 (26,15%)	Tretmani	4 (6,2%)
		Prevenција	2 (3,1%)
		Sudjelovanje	3 (4,6%)
		Odnosi	2 (3,1%)
		Ponašanja	6 (9,2%)
Rizični čimbenici	20 (30,76%)	Poteškoće	4 (6,2%)
		Utjecaj okoline	6 (9,2%)
		Mogućnosti	1 (1,5%)
		Isključivanje	3 (4,6%)
		Metode	6 (9,2%)
Strategije	11 (16,92%)	Ishodi	5 (7,7%)
		Ukupno	65 (100%)

Ključne riječi podijeljene su u 6 kategorija: lociranje sudionika iz sustava, zaštitni čimbenici, rizični čimbenici i strategije i podkategorije.

Kategorija lociranje sudionika iz sustava sastoji se od podkategorija: rano i predškolsko razdoblje, dob, osoba koja brine o djetetu te opće značajke, uz najzastupljenije riječi iz podkategorije dobi (10,8%).

Kategorija zaštitni čimbenici dijeli se na intervencije, tretmani, prevencija, sudjelovanje i odnosi uz najviše ključnih riječi u podkategoriji intervencija (9,2%).

Kategorija rizičnih čimbenika dijeli se na ponašanja, poteškoće, utjecaj okoline, isključivanje te mogućnosti, uz najzastupljenije riječi u podkategoriji ponašanja (9,2%).

Posljednju kategoriju strategije sačinjavaju metode i ishodi pri čemu su zastupljenije riječi u podkategoriji metoda (9,2%).

U sljedećim tablicama biti će pobliže prikazana tablica s ključnim riječima i raspodjelom riječi u kategorije i podkategorije.

U Tablici 9 prikazane su ključne riječi koje pripadaju kategoriji: lociranje sudionika iz sustava.

Tablica 9: Lociranje sudionika iz sustava.

Kategorija	Podkategorija	N(%)	Riječi	N(%)
Lociranje sudionika iz sustava	Rani i predškolsko razdoblje	4 (23,52%)	Rani i predškolski odgoj i obrazovanje	2(11,8%)
			Vrtić	1(5,9%)
	Dob	7 (41,18%)	Rani razvoj djeteta	1(5,9%)
			Djeca rane i predškolske dobi	5(29,4%)
			Mladi	1(5,9%)
			Djetinjstvo	1(5,9%)
	Osoba koja brine o djetetu	2 (11,76%)	Njegovatelji	1(5,9%)
			Roditeljstvo	1(5,9%)
			Država (Srbija, Gana)	2(11,8%)
	Opće značajke	4 (23,52%)	Spol	1(5,9%)
Strukturne značajke			1(5,9%)	
Ukupno				17 (100%)

Kategorija lociranje sudionika iz sustava obuhvaća podkategorije: rani i predškolski odgoj i obrazovanje, vrtić te rani razvoj djeteta. Najviše ključnih riječi pripada podkategoriji dobi (41,18%), zatim nešto manje od trećine zauzimaju podkategorije: rano i predškolsko razdoblje (23,52%) i opće značajke (23,52%) i desetina ključnih riječi pripada podkategoriji osoba koja brine o djetetu (11,76%). Najzastupljenija riječ u kategoriji lociranje sudionika iz sustava je djeca rane i predškolske dobi

U Tablici 10 prikazane su ključne riječi koje spadaju pod kategoriju zaštitnih čimbenika.

Tablica 10: Zaštitni čimbenici

Kategorija	Podkategorija	N(%)	Riječi	N(%)
Zaštitni čimbenici	Intervencije	6(31,58%)	Rana intervencija	3(15,8%)
			Učiteljeve smjernice	1(5,3%)
			Intervencije zajednice	1(5,3%)
	Tretmani	4(21,05%)	Implementacija programa	1(5,3%)
			Razvoj putem sporta	1(5,3%)
			Psihoterapija	1(5,3%)
			Tretmani	1(5,3%)
	Prevenција	4(21,05%)	Uloga patologa jezika i govora	1(5,3%)
			Prevenција	1(5,3%)
			Kvalitetno obrazovanje	1(5,3%)
	Sudjelovanje	3(15,79%)	Socijalna inkluzija	2(10,5%)
			Aktivno sudjelovanje	2(10,5%)
	Odnosi	2(10,53%)	Sudjelovanje obitelji	1(5,3%)
			Odnos vršnjaka	1(5,3%)
Ukupno			Interakcije učitelj-dijete	1(5,3%)
				19(100%)

Ključne riječi u kategoriji zaštitnih čimbenika podijeljene su u podkategorije: intervencije, tretmani, prevencija, sudjelovanja i odnosi. Trećina riječi odnosi se na intervencije (31,58%), nešto manje od toga odnosi se na tretmane (21,05%) i prevencije (21,05%) dok se najmanje, odnosno četvrtina odnosi na sudjelovanje (15,79%) i odnose (10,53%). Najzastupljenija riječ u kategoriji zaštitnih čimbenika je rana intervencija.

U Tablici 11 prikazane su ključne riječi koje se odnose na kategoriju rizičnih čimbenika.

Tablica 11: Rizični čimbenici

Kategorija	Podkategorija	N(%)	Riječi	N(%)
Rizični čimbenici	Ponašanja	7(36,84%)	Anksioznost	1(5,3%)
			Agresija	2(10,53%)
			Internalizirani poremećaji	1(5,3%)
			Problem u ponašanju	1(5,3%)
			Socijalno ponašanje	1(5,3%)
			Socijalno ugroženi	1(5,3%)
			Cerebralna paraliza	2(10,53%)
	Poteškoće	4(23,05%)	Niska kognitivna sposobnost	1(5,3%)
			Dijete s poteškoćama	1(5,3%)
			Vršnjačka viktimizacija	1(5,3%)
			Zanemarivanje	1(5,3%)
	Utjecaj okoline	5(26,32%)	Zlostavljanje	2(10,53%)
			Trauma	1(5,3%)
			Socijalna distanca	1(5,3%)
	Isključivanje	2(10,53%)	Vršnjačko isključenje	1(5,3%)
			Mogućnosti	1(5,26%)
	Ukupno			19(100%)

Ključne riječi u kategoriji rizični čimbenici obuhvaćaju podkategorije: ponašanja, poteškoće, utjecaj okoline i mogućnosti. Više od trećine ključnih riječi odnose se na ponašanja (36,84%), nešto manje od toga odnosi se na poteškoće (23,05%) i utjecaj okoline (26,32%), dok manje od šestine ključnih riječi odnosi na isključivanje (10,53%) i mogućnosti (5,2%). Najfrekventnije ključne riječi u kategoriji rizičnih čimbenika su agresija, cerebralna paraliza i zlostavljanje.

U Tablici 12 prikazane su ključne riječi koje spadaju pod kategoriju strategija.

Tablica 12. Strategije.

Kategorija	Podkategorija	N(%)	Riječi	N(%)
Strategije	Metode	6(54,55%)	Realistička procjena	1(9,1%)
			Pismenost	1(9,1%)
			Evaluacija	1(9,1%)
			Kvalitetna sinteza	1(9,1%)
			Longitudinalna studija	1(9,1%)
			Procjena	1(9,1%)
	Ishodi	5(45,45%)	Samo učinkovitost	1(9,1%)
			dobrobit	1(9,1%)
			Kvaliteta procesa	1(9,1%)
			Socijalno emocionalne kompetencije	1(9,1%)
			Razvoj jezika	1(9,1%)
Ukupno				11(100%)

Kategorija strategija obuhvaća podkategorije: metode i ishode. Malo više od pola ključnih riječi odnosi se na metode (54,55%), dok nešto manje na ishode (45,45%). Sve ključne riječi podjednako su zastupljene.

4.5. Ciljevi i rezultati istraživanja

U Tablici 13 prikazani su ciljevi i rezultati istraživanja.

Tablica 13. Prikaz ciljeva i rezultata istraživanja.

Red. Br.	CILJ ISTRAŽIVANJA	REZULTATI	STRATEGIJE PODRŠKE PRUŽENE DJECI	ODNOSE SE:
1	Ispitati uvjeti u promicanju socijalne uključenosti SFD programom	Najučinkovitiji mehanizmi: učenje iz zabave, povezivanje s vršnjacima, volontiranje, izgradnja povjerenja u sebe i druge, dostupnost aktivnosti, stvaranje osjećaja sigurnosti, stalna mreža socijalnih partnera i pozitivan odnos s trenerima zaklade SFD	1	1
2	Implementiranje jezičnog programa	Značajan porast rezultata u eksperimentalnoj grupi nakon provođenja programa intervencije koji je uključivao usmeno čitanje, čitanje jedan na jedan i čitanje u paru.	1	1,2
3	Utjecaj programa edukacije za njegovatelje	Grupe za obuku i podršku pokazali su se pozitivnim utjecajem na dobrobit njegovatelja	1	2
4	Istraživanje kvalitete procesa i strukturnih značajki skupina za djecu koji su u opasnosti od siromaštva, socijalne isključenosti i djece s invaliditetom	Pozitivna korelacija u skupini, domeni učitelj-dijete koja povezuje emocionalnu podršku, organizaciju učionice i podršku u podučavanju, u skupinama u kojima se nalaze djeca s teškoćama i riziku siromaštva i socijalne isključenosti	1	1,2
5	Utvrđiti razinu sudjelovanja djece s niskim kognitivnim sposobnostima u kulturnim i obiteljskim aktivnostima	Djeca s niskim kognitivnim sposobnostima starije dobi rjeđe sudjeluju u obiteljskim i kulturnim aktivnostima.	1	1
6	Sustavni pregled iskustva mladih s cerebralnom paralizom u svrhu razvoja rehabilitacijski i socijalnih programa.	Mladi s cerebralnom paralizom koji osjećaju umor, bol i deformaciju zglobova, opisana kao prva tri simptoma cerebralne paralize ometaju njihov svakodnevni život, tijekom života razvili su strategije za održavanje donekle normalnog života.	1	1,2
7	Važnost omogućavanja svoj djeci posebno onoj koja su u riziku, ranjiva ili djeca s invaliditetom mogućnost kvalitetnog inkluzivnog ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja.	Za stvaranje kvalitetnog i inkluzivnog odgoja i obrazovanja potrebno je da djeca s teškoćama i ranjiva djeca aktivno uključeni u aktivnosti, komuniciraju s ostalom djecom i stručnjacima kako bi se razvijali sukladno njihovom potencijalu.	1	1
8	Istraživanje odnose između socijalne isključenosti i samoregulacije u dobi od 4-6 godina.	Povezanost socijalne isključenosti i samoregulacije. Djeca koja su socijalno isključena u predškolskoj dobi pokazuju loši razvoj sposobnosti samoregulacije.	0	
9	Ispitivanje utjecaja vršnjačkih odnosa, isključivanja, viktimizacije i agresije na internaliziranje problema procjenom tri komplementarna modela: model aditivnih rizika, model uzajamnih rizika i internaliziranje modela rizika.	Agresija može postati rizik za socijalnu isključenosti osobe i razvoj internaliziranih problema. Internalizirani problemi zajedno s vršnjačkom viktimizacijom mogu povećati emocionalnu nevolju.	0	
10	Učinkovitosti intervencije za ublažavanje negativnih posljedica izloženosti zlostavljanja kod djece.	Pregled sugerira da nekoliko intervencija pokazuje obećavajuću dobrobit za djecu. Usporedna istraživanja i dalje su relativno nova u areni zlostavljanja djece, s izrazitim materijalnim i metodološkim prazninama u literaturi.	0	

11	Učinkovitost programa na socio-emocionalnim vještinama djece u obiteljskom i vrtičkom okruženju, prema evaluaciji roditelja i odgajatelja.	Kod djece od 3-4 godina značajne rezultate postigli su samo u ocjenama odgajatelja, djeca od 4-5 godina vide napredak u dječjem emocionalnom razumijevaju i emocionalnoj samoregulaciji. Kod djece od 5-7 godina poboljšanje u emocionalnoj kompetenciji primijetili su samo roditelji.	1	1
12	Čimbenici rizika pothranjenosti djece u romskim naseljima u Srbiji.	Značajne socioekonomske i demografske razlike zbog zaostajanja u rastu kod djece koja žive u romskim naseljima. Djeca koja su bila ostavljena na čuvanje starijem djetetu imala su veću vjerojatnost da će zaostajati u ravoju od djece koja nisu. Povezanost majčinskog obrazovanja s zaostajanjem u razvoju djeteta	0	
13	Povezanost usamljenosti i problema u ponašanju u ranom djetinjstvu.	Samoća je pozitivno povezana s tjeskobom, agresijom i isključenošću vršnjaka.	0	
14	Povezanosti provedbe lokalnog programa Sure Start i njegove učinkovitosti.	Stručnost i osnaživanje roditelja i osoblja te drugi specifičan aspekti mogu utjecati na učinkovitost za ishode djeteta i roditeljstva.	1	1

(Legenda: Strategije podrške pružene djeci u riziku od socijalne isključenosti: 0-ne navode se u radu, 1-navode se u radu, Odnose li se strategije na: 1-rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2-na odgajatelje)

Od 14 pronađenih radova, 10 radova navode strategije podrške djeci u riziku od socijalne isključenosti. Od tih 10 radova 8 ih se odnosi na rano i predškolsko razdoblje, a 3 spominju odgajateljevu ulogu.

Ciljevi istraživanja usmjereni su na pronalaženje čimbenika koji utječu na socijalnu isključenosti i učinkovitost programa. Rezultati pokazuju kako provođenje programa pozitivno utječe na dijete i važnost socijalne interakcije među djecom od ranog djetinjstva utječe na dječji emocionalni razvoj i normalno funkcioniranje u društvu. Pri pružanju i omogućivanju kvalitetnog razvoja i pružanju podrške djeci veliku ulogu imaju roditelji i odgajatelji.

5. ZAKLJUČAK

Djetetov razvoj sastoji se od mnogo čimbenika i različitih utjecaja (obitelj, vrtić, prijatelji,..) u okruženju u kojem dijete odrasta i može stvarati temelje za kvalitetan rast i razvoj. Omogućivanje kvalitetnog razvoja djetetu povezano je s mogućnostima istraživanja i nadograđivanja spoznaja, dok socijalna isključenost ograničava pojedinca u njegovom razvoju. Stoga je njezino preveniranje od velikog značaja osobito u sustavu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Uloga odgajatelja, njihova stručnost i educiranost u području ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja omogućava im pravovremeno prepoznavanje i reagiranje na rizike te suradnju s roditelja kako bi se njima i djeci pružila podrška. Sam koncept socijalne isključenosti je prilično složen i zbog višeznačajnosti termina oskudno je zastupljen u znanstvenim, stručnim i teorijskim radovima.

Metodom sustavnog pregleda literature analizirano je 14 radova o temi socijalne isključenosti kod djece prema ključnim riječima iz baze Scopus. Vidljiva je oskudna zastupljenost radova na temu podrške djeci u riziku od socijalne isključenosti. Analizirani su podatci o geografskoj zastupljenosti država autora radova, vrsti rada, ključnim riječima, ciljevima i rezultatima istraživanja. Najviše autora objavljenih radova je iz visoko razvijenih država svijeta, Sjedinjenih Američkih država, Kanade, i europskih država Belgije, Ujedinjenog Kraljevstva, Portugala, Norveške, Rumunjske, Španjolske, Švedske, Danske i Malte. Radovi su većinom temeljeni na empirijskim istraživanjima od čega se 78% odnosi na kvalitativna istraživanja gdje dominira metoda intervjua, a nešto manje su zastupljene skale/upitnici i metoda promatranja. Tematskom analizom ključne su riječi podijeljene u četiri kategorije: sudionici, zaštitni čimbenici, rizični čimbenici i strategije. Polovica ključnih riječi opisuje rizične i zaštitne čimbenike, s nešto manjom zastupljenosti zaštitnih. Prema ciljevima istraživanja uočava se da se u većini radova mjeri utjecaj programa i postupaka na smanjivanje socijalne isključenosti kod djece s teškoćama i nižim socio-ekonomskim statusom. Rezultati uglavnom pokazuju pozitivan utjecaj programa.

Strategije su vrlo malo zastupljene, a pregledom dostupnih radova prema ključnim riječima u SCOPUS bazi može se utvrditi da su radovi na temu socijalne isključenosti oskudno zastupljeni.

Zaključno, socijalna isključenost u razdoblju djetinjstva oskudnije se istražuje, stoga rezultati dosadašnjih istraživanja nisu u mogućnosti pružiti mnoštvo spoznaja, ali predstavljaju temelj za daljnja istraživanja o tom području.

6. LITERATURA

1. Barnes, M., Morris, K. (2008). *Strategies for the Prevention of Social Exclusion: An Analysis of the Children's Fund*. *Journal of Social Policy*, 37(2), 251-270. doi:10.1017/S0047279407001730
2. Bouillet, D., Domović, V. (2021). *Socijalna isključenost djece rane i predškolske dobi: konceptualizacija, rizici i model intervencija*
3. Bouillet, D. (2018) *S one strane inkluzije djece rane i predškolske dobi: izvješće o provedenoj analizi pristupačnosti kvalitetnog ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja djece u ranjivim situacijama u Hrvatskoj*. Zagreb, UNICEF Ured za Hrvatsku.
4. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard university press.
5. Buchanan, A. (2006). *Children aged 0 – 13 at risk of social exclusion: Impact of government policy in England and Wales*. *Children and Youth Services Review*, 28, 1135-1151.
6. Bynner, J. (2001). *Childhood risks and protective factors in social exclusion*. *Children & Society*, 15(5), 285-301.
7. Cambridge dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/>, pribavljeno 23.3.2021.
8. Charlesworth, R., Hart, C. H., Burts, D. C., Thomasson, R. H., Mosley, J., & Fleege, P. O. (1993). Measuring the developmental appropriateness of kindergarten teachers' beliefs and practices. *Early Childhood Research Quarterly*, 8(3), 255-276.
9. (2010). *Combating poverty and social exclusion: A Statistical Portrait of the European Union 2010 (str. 6)*.

10. Donelli, I. i Matas, G. (2020). Ecological systems theory: (re)constructing identity in Toni Morrison's *Beloved*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 0 (13), 111-130. <https://doi.org/10.38003/zrffs.13.5>, pristupljeno 07.05.2021
11. Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe (2008). Narodne novine, 63/08, 90/10. https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_06_63_2128.html, pristupljeno 25.03.2021
12. Edwards, C. P., Gandini, L., & Forman, G. E. (1998). *The hundred languages of children: The Reggio Emilia approach--advanced reflections*. Greenwich, Conn: Ablex Pub. Corp.
13. Eret, L. (2012). Odgoj i manipulacija: razmatranje kroz razvojnu teoriju ekoloških sustava. Metodčki ogleđi, 19 (1), 143-161. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/94726>, pristupljeno 08.05.2021.
14. Grujić Sokač, B. (2019). Analiza mogućnosti primjene Bronfenbrennerove ekološke teorije u analizi okruženja organizacije (Diplomski rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:277503>, pristupljeno 05.05.2021
15. Harrist, A. W., & Bradley, K. D. (2003). "You can't say you can't play": *Intervening in the process of social exclusion in the kindergarten classroom*. *Early Childhood Research Quarterly*, 18(2), 185–205. [https://doi.org/10.1016/S0885-2006\(03\)00024-3](https://doi.org/10.1016/S0885-2006(03)00024-3), pristupljeno 20.04.2021
16. Hussain, Dr & Anzar, Mohd. (2017). *Marginalized children within families: a study of weakened child-parent relationship in Srinagar district of Kashmir*. 8. 4-12.
17. Jackson, P. S. B. (2013). *The Crisis of the "Disadvantaged Child": Poverty Research, IQ, and Muppet Diplomacy in the 1960s*. *Antipode*, 46 (1), 190–208. doi:10.1111/anti.12027, 25.04.2021
18. Jurčević Lozančić, A. (2018). *New paradigms of understanding a child, quality of childhood and childhood institutionalization*. *Život i škola*, LXIV (1), 11-17. <https://doi.org/10.32903/zs.64.1.1>, pristupljeno 25.03.2021

19. Levitas, R. A., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E. H. R., & Patsios, D. (2007). *The Multi-dimensional Analysis of Social Exclusion*. (str. 9) Department for Communities and Local Government (DCLG). http://www.cabinetoffice.gov.uk/social_exclusion_task_force/publications/multidimensional.aspx, pristupljeno 17.04.2021
20. Kagan, D. M., & Smith, K. E. (1988). *Beliefs and behaviours of kindergarten teachers*. *Educational Research*, 30(1), 26–35. doi:10.1080/0013188880300104, pristupljeno, 09.05.2021
21. Klišanić, A. (2020). *Kompetentnost odgajatelja pri pružanju savjetodavne podrške roditeljima* (Diplomski rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:189:661720>, pristupljeno 05.05.2021.
22. Kontos, S. J. (1991). *Child care quality, family background, and children's development*. *Early Childhood Research Quarterly*, 6(2), 249–262. doi:10.1016/0885-2006(91)90011-9, 06.04.2021.
23. Konvencija o pravima djeteta. (2001.). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/pdf/medjunarodni/konvencija_o_pravima_djeteta.pdf, pristupljeno 06.04.2021
24. MacDonald, G., & Leary, M. R. (2005). *Why Does Social Exclusion Hurt? The Relationship Between Social and Physical Pain*. *Psychological Bulletin*, 131(2), 202–223. doi:10.1037/0033-2909.131.2.202, 21.04.2021.
25. Malaguzzi, L. (1998.), History, Ideas, and Basic Philosophy – An Interview with Lella Gandini. In: Edwards, C. P., Gandini, L., Forman, G. (eds.), *The Hundred Languages of Children – The Reggio Emilia Approach, Advanced Reflections*. London: Ablex Publishing Corporation, 49-97
26. Masten, A. S., & Gewirtz, A. H. (2006). *Resilience in development: The importance of early childhood*.

27. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje(2011), http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf, pristupljeno 17.03.2021.
28. Preventing Social Exclusion: Report by the Social Exclusion Unit. (2001). *Notes*, 1–82.
29. Prša, I. (2019). *Rad s djecom s teškoćama u razvoju na satu Tjelesne i zdravstvene kulture (Završni rad)*. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:141:842965>, pristupljeno 10.04.2021.
30. Research gate, Preuzeto s https://www.researchgate.net/figure/The-Bioecological-Model-of-Development-Hayes-Otoole-Halpenny-2017-P-14_fig1_348959606 pristupljeno 23.05.2021.
31. Safaa, Sh. (2011). *A Conceptual Framework Review of Social Exclusion, and its Relation with Social Cohesion and Poverty in Europe*. International Journal of Diversity in Organisations, Communities & Nations, 11, 1, 117-131.
32. Sahin, B. E., & Dostoglu, N. T. (2012). *The importance of preschoolers' experience in kindergarten design/Anaokulu tasariminda cocuk deneyimlerinin onemi*. METU Journal of the Faculty of Architecture, 29(1), 301+.
33. Save the Children (2014). *Child Poverty and Social Exclusion in Europe: A matter of children's rights*. Save the Children
34. Skupnjak, D. (2012). TEORIJA RAZVOJA I UČENJA L. VYGOTSKOG, U. BRONFENBRENNERA I R. FEUERSTEINA KROZ PRIKAZ SLUČAJA. Život i škola, LVIII (28), 219-228. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/95253>, pristupljeno 10.05.2021.
35. Steinhauer, P. (1996). *The Primary Needs of Children: A Blueprint for Effective health Promotion at the Community Level.*, <https://maytree.com/wp-content/uploads/12ENG.pdf>, pristupljeno 09.04.2021
36. Šagud, M. (2006). *Odgajatelj kao refleksivni praktičar*

37. Šućur, Z. (2004). *Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija*. *Revija za sociologiju*, 35 (1-2), 45-60. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/14459>, pristupljeno 16.04.2021.
38. Tekin, G. (2012). *Counseling and guidance services in early childhood education : The case of public preschools in Malatya, Turkey*. *US-China Education Review B*, 2(10), 875-880.
39. Timeo, S., Riva, P., & Paladino, M. P. (2019). *Learning to cope with everyday instances of social exclusion: A review of emotional and cognitive strategies for children and adolescents*. *Journal of Applied Biobehavioral Research*. doi:10.1111/jabr.12173, pristupljeno 17.04.2021.
40. Vijayakumar, N., Cheng, T. W., & Pfeifer, J. H. (2017). Neural correlates of social exclusion across ages: A coordinate-based meta-analysis of functional MRI studies. *NeuroImage*, 153, 359–368. <https://doi.org/10.1016>, pristupljeno 28.04.2021.
41. Wide Bay Sexual Assault Services, <http://www.wbsass.com.au/services/protective-behaviours>, pristupljeno 25.3.2021.

PRILOZI

Prilog 1. Radovi u bazi Scopus

Red. Br.	GODINA	AUTOR	NASLOV
1.	2020	Van Der Veken, Lauwerier, Emelien, Willems,	"to mean something to someone": Sport-for development as a lever for social inclusion
2.	2019	Moonsamy, Carlous	Emergent Literacy Support for Children from Marginalized Populations
3.	2018	Zuurmond, Nyante, Baltussen, Seeley, Abanga, Shakespeare, Collumbien, Bernays	A support programme for caregivers of children with disabilities in Ghana: Understanding the impact on the wellbeing of caregivers
4.		Cadima, Aguiar, Barata	Process quality in Portuguese preschool classrooms serving children at-risk of poverty and social exclusion and children with disabilities
5.	2016	Gilroy, Emerson	Australian indigenous children with low cognitive ability: Family and cultural participation
6.		Lindsay	Child and youth experiences and perspectives of cerebral palsy: a qualitative systematic review
7.		Bartolo, Björck-Akesson, Giné, Kyriazopoulou	Ensuring a strong start for all children: inclusive early childhood education and care
8.	2015	Stenseng, Belsky, Skalicka, Wichstrøm,	Social Exclusion Predicts Impaired Self-Regulation: A 2-Year Longitudinal Panel Study Including the Transition from Preschool to School
9.	2014	Hoglund, Chisholm	Reciprocating Risks of Peer Problems and Aggression for Children's Internalizing Problems
10.	2013	Fraser, Lloyd, Murphy, Crowson, Zolotor, Coker-Schwimmer, Viswanathan	A Comparative Effectiveness Review of Parenting and Trauma- Focused Interventions for Children Exposed to Maltreatment
11.	2011	Moraru, Stoica, Tomuletiu, Filpisan	Evaluation of a program for developing socio-emotional competencies in preschool children
12.	2010	Janevic, Petrović, Bjelić, Kubera	Risk factors for childhood malnutrition in Roma settlements in Serbia
13.	2007	Coplan, Closson, Arbeau	Gender differences in the behavioral associates of loneliness and social dissatisfaction in kindergarten
14.		Melhuis, Belsky, Anning, Ball, Barnes, Romaniuk, Layland	Variation in community intervention programmes and consequences for children and families: the example of Sure Start Local Programmes